

Тетяна Миколаївна Павлюк

кандидат психологічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра загальної та соціальної психології

Лариса Іванівна Турчина

старший викладач,
Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти

**ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ
СТАРШОКЛАСНИКАМИ**

Статтю присвячено вивченню гендерної специфіки мотивації вибору професії старшокласниками. Показано важливість вивчення усвідомлення мотивів професійного вибору як ознаки зрілості професійних намірів старшокласників.

Ключові слова: мотивація професійного вибору, свідомі і неусвідомлені мотивації, узгодженість — конфліктність свідомої і неусвідомленої мотивації, диференційованість професійних уявлень.

Проблема професійної орієнтації молоді в час державотворення є досить актуальною. Перше, дуже важливе і самостійне, рішення хлопцям і дівчатам доводиться приймати, спираючись не на життєвий досвід, який набувається роками, а швидше, на уявлення про своє майбутнє і про майбутнє суспільства, в якому їм доведеться жити.

Адекватна психологічна підготовленість до свідомого вільного вибору професії відповідно намірів, потреб, інтересів та здібностей особистості учня передбачає обов'язкове врахування гендерних особливостей. Як відмічає Ж. П. Вірна, «безстатеві» позиція психологічної науки, зокрема, недооцінка фактору статі, заважає розумінню особливостей жіночої половини людства, оскільки традиційно чоловічі якості та зразки поведінки вважаються універсальними [1].

Водночас узагальнення даних досліджень показує, що вивчення впливу гендеру на професійний вибір перебуває на первинній пошуковій стадії. Розробка цієї проблеми допоможе розширити уявлення про розвиток професійного самовизначення сучасного юнацтва і створити умови для адекватного професійного вибору.

Теоретичний аналіз проблеми гендерної специфіки вибору професії та реалізації особистості в професійній діяльності дав змогу виділити таке: професіоналізація чоловіків і жінок відбувається неоднаково. В наукових психологічних дослідженнях виявлено відмінності у таких її аспектах, як: професійна спрямованість, професійні уподобання, представленість чоловіків і жінок у різних професіях, вимогах до професії, мотивації професійного вибору і професійної діяльності. Зокрема, за напрямком професійної діяльності чоловіки надають перевагу технономічним професіям, тоді

як жінки — соціономічним. Юнаки у виборі професії більш далекоглядні, тоді як дівчата — емоційні та ситуативні, але дівчата випереджають юнаків. У дівчат вибір професії більш усвідомлений і визначений. Жінки будь-якого віку надають перевагу таким сферам професійної діяльності, які дають можливість допомагати іншим людям, спілкуватися з різними людьми. Для жінок більш вагомими є якість контакту з людьми, взаємини у колективі. Крім того, жінки більш схильні до професій, які потребують взаємодії з дітьми. Чоловіки більш схильні до динамічної соціально активної роботи, тоді як жінки — до кабінетної, не динамічної. Для чоловіків (і на етапі ранньої оптації також) більш важливе самостійне прийняття рішень у процесі праці та умови праці. Щодо творчого характеру праці, то тут дані суперечливі: існують дослідження, які доводять перевагу в цьому питанні молодих жінок, а інші виділяють за цією характеристикою чоловіків. Для чоловіків особливо важливим у дорослому віці є зміст, соціальна значущість професійної діяльності, тоді як у молодому віці ці характеристики є більш вагомими для дівчат.

Особливо відповідальну роль в процесі самостійного самовизначення особистості відіграє мотивація, яка є невід'ємним компонентом структури її спрямованості. Вона складає безпосередньо психологічну основу пошуку людиною свого покликання, фіксуючи в собі емоційні переваги людини у сфері праці і її моральні установки, переконання, оцінку своїх професійних можливостей.

Різні аспекти проблеми мотивації професійного самовизначення подано в роботах таких вчених, як Є. І. Головаха, Є. І. Климів, І. С. Кон, О. О. Кронік, В. А. Матусевич, А. В. Мудрик, В. Л. Оссовський, Б. А. Федоришин, В. В. Ярошенко та багатьох інших.

Адекватна і сформована мотивація вибору професійної діяльності передбачає визначеність, стійкість професійних намірів, реалістичність відносно власних можливостей і життєвої ситуації, перевагу внутрішньої мотивації над зовнішньою, усвідомленість мотивів вибору професії і суттєво впливає на успішність професійного навчання та продуктивність майбутньої реалізації себе у професії.

Однак психологи зауважують певну недосконалість мотивації професійного вибору старшокласників, що зумовлено віковими особливостями психічного розвитку і становлення особистості. Ця недосконалість проявляється у низькому рівні усвідомленості мотивації професійного самовизначення [2], і, як наслідок, часто старшокласники не можуть дати відповіді на питання про свою майбутню професію або про те, що їм найбільше подобається, найбільше цікавить. Проте справа не тільки в цьому. Старшокласники не завжди адекватно розуміють себе, свої інтереси, бажання, нахили, уподобання з різних причин. Зокрема, це й відсутність життєвого досвіду, і невідповідність власних цінностей цінностям оточення, в якому вони живуть, і небажання виявити навіть перед самим собою таку систему цінностей, яку вони вважають соціально небажаною.

З мотивацією професійного самовизначення старшокласника пов'язані дві ієрархічні системи цінностей. Саме вони є реальним регулятором по-

ведінки людини в ситуації вибору. Однак ці системи дуже часто не збігаються, що вносить розлад у регуляційні процеси. Перша система — це та, яку усвідомлює старшокласник. Друга система лишається для нього таємницею до певного часу, не усвідомлюється. Наприклад, для старшокласників можливість стати відомими часто буває дуже важливим мотивом у структурі образів професій, а у прямому опитуванні оцінка такого мотиву самовизначення називається важливою дуже рідко.

Справа в тому, що людина не завжди може чітко усвідомити ієрархію власних мотивів і цінностей, котрі стосуються тієї сфери життя, де вона ще не має насиченого конкретного практичного досвіду. Світ професій для школяра — це саме така сфера. Крім того, суб'єкт дуже часто не бажає продемонструвати (навіть перед собою) таку систему цінностей, яку він вважає соціально небажаною. Особливо ці судження справедливі стосовно людей, чия система цінностей сформувалася не остаточно. Саме така недостатня усвідомленість, продуманість, зрілість уявлень старшокласника про те, що дійсно важливо для нього у контексті професійних перспектив і проявляється в більшій неузгодженості між двома системами — тією, що усвідомлює старшокласник, і тією, що не усвідомлюється школярем і реконструкція якої можлива на основі «бачення» старшокласником світу професій. Така неузгодженість може значною мірою заважати формуванню продуманих і обґрунтованих професійних намірів [3].

Отже, мотивація професійного вибору старшокласників визначається різними аспектами ставлення до майбутнього. Усвідомленість мотивів вибору професії — ознака зрілості професійних намірів. Незрілість професійних намірів старшокласників може проявлятися в неузгодженості (конфліктності) свідомих і неусвідомлених мотивів професійного вибору, що значною мірою заважатиме формуванню продуманих і обґрунтованих професійних планів.

Саме тому метою нашого дослідження було емпіричне виявлення гендерної специфіки усвідомлення мотивації професійного вибору старшокласників, для досягнення якої використовувалася методика Решітки когнітивної диференційованості Дж. Боддена, адаптована О. Ю. Винокуром [4].

Методика дає змогу визначити дві ієрархічні системи цінностей опантанта, пов'язані з мотивами його професійного самовизначення. Першу систему ми отримуємо в тому вигляді, в якому її усвідомлює сам опитуваний і репрезентує її шляхом прямої відповіді на питання — прямий, або усвідомлений, вибір. Друга система дає можливість говорити про те, як ієрархія цінностей досліджуваного проявляється у структурі його суб'єктивних уявлень про конкретно відомі професії.

Методика дозволяє визначити такі характеристики мотивації професійного вибору: усвідомлена значущість кожного мотиву, неусвідомлена значущість мотиву вибору професії, узгодженість свідомої і неусвідомленої мотивації професійного вибору (усвідомленість — конфліктність мотивацій професійного вибору), диференційованість професійних уявлень (їх аналітичність, деталізованість або цілісно-емоційне сприйняття).

Обробка результатів здійснювалася за допомогою методів математичної статистики. Значущі відмінності обраховувались однофакторним дисперсійним аналізом за допомогою програмного забезпечення Microsoft Excel.

Вибірку дослідження склали учні 10-х класів гімназій та загальноосвітніх шкіл м. Луцька. $N=124$ (серед них юнаків — 64; дівчат — 60 віком 15–16 років).

Аналіз отриманих даних за допомогою вищевказаної методики дозволив виявити певні гендерні особливості мотиваційної сфери вибору професії старшокласників. Розглядалися такі мотиви вибору професії: цікавість професії за змістом, можливість стати відомою людиною, можливість спілкування, можливість багато заробляти, важливість розвитку творчих здібностей, пізнання нового, можливість бути корисним іншим людям, можливість самостійного планування своєї роботи, неважкість професії.

Розгляд ієрархії усвідомлених мотивів вибору професії старшокласників виявив, що як у хлопців, так і у дівчат найважливішими є такі мотиви: можливість за допомогою обраної професії підтримати свій матеріальний стан, цікавість професії за змістом. Крім того, у хлопців дуже важливими виявилися мотиви неважкості професії та можливості самостійного планування своєї професійної діяльності. Чоловіча група нашої вибірки вважає їх основними і такими, якими вони керуються, вибираючи майбутню професію. У дівчат — бути корисним іншим людям, можливість спілкування з іншими людьми. Невагомими хлопці називають мотиви бути корисним іншим людям та стати відомою людиною, тоді як дівчата — мотиви самостійного планування своєї роботи, неважкість професії. (Середні показники параметрів методики подано у таблиці).

Порівняння показників хлопців і дівчат за параметром свідомої важливості мотивів вибору професії виявило такі відмінності: можливість самостійно планувати свою роботу ($F = 0,007$ при $\alpha \leq 0,01$), неважкість професії ($F = 0,039$ при $\alpha \leq 0,05$), можливість бути корисним іншим людям ($F = 0,026$ при $\alpha \leq 0,05$). Перші два мотиви переважають у хлопців-десятикласників, тоді як останній більш вагомим вважають дівчата (див. Таблицю 1).

Аналіз ієрархії неусвідомлених мотивів представників нашої вибірки виявив, що при здійсненні вибору професії як у хлопців, так і у дівчат, найвагомим є мотив цікавості професії за змістом. Також вагомим є мотив стати відомою людиною. Серед вагомих мотивів у хлопців — пізнання нового, а у дівчат — неважкість професії. Невагомим як у хлопців, так і у дівчат виявлено мотив бути корисним іншим. Також у хлопців невагомими виявлено мотиви можливості спілкування та неважкість професії. У дівчат такими є мотиви розвитку творчих здібностей та пізнання нового.

Порівняння середніх показників і дисперсій хлопців і дівчат за параметром несвідомої важливості характеристик професій статистично значущих відмінностей не виявило (див. Таблицю 2).

Розгляд конфліктності мотивації професійного вибору потребує, насамперед, звернути увагу на те, що показники свідомої значущості мотивів вибору професії як у хлопців, так і у дівчат є вищими в порівнянні з такими

Таблиця 1

Статистично значущі відмінності розподілу показників усвідомленої важливості мотивів вибору професії хлопців та дівчат

№ з/п	Вид мотиву	Середній показник усвідомленої важливості мотивів хлопців	Середній показник усвідомленої важливості мотивів дівчат	F
1	Цікавість професії за змістом	2,53	2,28	0,289
2	Можливість стати відомою людиною	1,67	1,8	0,616
3	Можливість спілкування з іншими людьми	1,97	2,08	0,651
4	Можливість багато заробляти	2,7	2,48	0,256
5	Розвиток творчих здібностей	2	1,92	0,778
6	Можливість пізнати щось нове	2,13	1,92	0,398
7	Можливість бути корисним іншим людям	1,67	2,24	0,026*
8	Можливість самостійного планування своєї роботи	2,2	1,4	0,007**
9	Неважкість професії	2,23	1,6	0,039*

Примітка: * — $\alpha = 0,05$; ** — $\alpha = 0,01$.

Таблиця 2

Статистично значущі відмінності розподілу середніх показників неусвідомленої важливості мотивів вибору професії хлопців та дівчат

№ з/п	Види мотивів	Середній показник неусвідомленої важливості мотивів хлопців	Середній показник неусвідомленої важливості мотивів дівчат	F
1	Цікавість професії за змістом	2,23	2,2	0,897
2	Можливість стати відомою людиною	1,7	1,84	0,634
3	Можливість спілкування з іншими людьми	1,11	1,36	0,428
4	Можливість багато заробляти	1,47	1,56	0,771
5	Розвиток творчих здібностей	1,33	1,16	0,536
6	Можливість пізнати щось нове	1,57	1,28	0,356
7	Можливість бути корисним іншим людям	0,77	0,84	0,813
8	Можливість самостійного планування своєї роботи	1,47	1,36	0,745
9	Неважкість професії	1,33	1,6	0,398

показниками неусвідомленої мотивації. Це може пояснюватися тим, що старшокласникам властиво перебільшувати особисте значення цих мотивів внаслідок неадекватного розуміння своїх можливостей, здібностей, нахилів, уподобань. Проте таке перебільшення може бути пов'язане з наміром відповідати соціальним очікуванням.

Висока узгодженість мотивації вибору професії як у хлопців, так і у дівчат виявлена стосовно мотивів стати відомою людиною, цікавість професії за змістом, який є провідним у виборі професії наших досліджуваних. У дівчат узгодженими виявилися мотиви самостійного планування своєї роботи та неважкості професії, які є неважливими як у свідомій, так і неусвідомленій ієрархії.

Висока конфліктність притаманна як у хлопців, так і у дівчат мотивам багато заробляти, можливість бути корисним іншим людям. Також у хлопців висококонфліктними виявилися такі мотиви: неважкість професії, можливість самостійно планувати свою роботу.

За нашими даними, існують значущі відмінності конфліктності деяких мотивів вибору професії. Насамперед, це мотив бути корисним іншим, конфліктність якого переважає у дівчат-десятикласниць ($F = 0,065$ при $\alpha \leq 0,01$). Дівчата значно перебільшують важливість даного мотиву для себе. Конфліктність мотивів неважкості професії ($F = 0,038$ при $\alpha \leq 0,05$) та самостійного планування своєї роботи переважає у хлопців ($F = 0,032$ при $\alpha \leq 0,05$) (див. Табл. 3).

Таблиця 3

Статистично значущі відмінності розподілу показників конфліктності мотивів вибору професії хлопців та дівчат

№ з/п	Види мотивів	Середній показник конфліктності мотивів хлопців	Середній показник конфліктності мотивів дівчат	F
1	Цікавість професії за змістом	0,3	0,08	0,477
2	Можливість стати відомою людиною	- 0,03	- 0,04	0,986
3	Можливість спілкування з іншими людьми	0,87	0,68	0,636
4	Можливість багато заробляти	1,23	0,92	0,392
5	Розвиток творчих здібностей	0,67	0,76	0,702
6	Можливість пізнати щось нове	0,56	0,64	0,848
7	Можливість бути корисним іншим людям	0,8	1,36	0,065**
8	Можливість самостійного планування своєї роботи	0,73	0,04	0,032*
9	Неважкість професії	0,9	0,1	0,038*

Примітка: * — $\alpha = 0,05$; ** — $\alpha = 0,01$.

За параметрами диференційованості професійних уявлень та конфліктністю мотивації професійного вибору між показниками хлопців і дівчат нашої вибірки за F-критерієм відмінностей не виявлено.

Отже, гендерна специфіка усвідомлення мотивації професійного вибору старшокласників полягає у тому, що у хлопців і дівчат конфліктними є різні мотиви професійного вибору. Так, у хлопців конфліктними виявилися мотиви неважкості професії, можливості самостійно планувати свою роботу, тоді як у дівчат ці мотиви вибору професії узгоджені. Ці мотиви у хлопців є провідними, однак важливість їх юнаки значно перебільшують. Дівчата ж не зважають на них при виборі професії. У дівчат висококонфліктним виявився провідний мотив бути корисним іншим людям, важливість якого вони суттєво перебільшують. Перераховані особливості мотивів вибору професії хлопців і дівчат, на нашу думку, зумовлені впливом соціальних стереотипів стосовно гендерних ролей в професійній самореалізації на самосвідомість старшокласників.

Подальші перспективи нашого дослідження вбачаємо в уточненні цих особливостей мотивації юнаків та дівчат стосовно інших мотивів, у вивченні динаміки становлення мотивації професійного вибору у старшому шкільному віці.

Список використаних джерел

1. Вірна Ж. П. Гендерний чинник у професійній культурі особистості / Ж. П. Вірна // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Гендерні аспекти в методологіях гуманітарних наук». — Луцьк, 2005. — С. 31–36.
2. Мудрик А. В. Час пошуків і рішень / А. В. Мудрик. — К. : Наукова думка, 1990. — 138 с.
3. Винокур А. Ю., Федоришин А. Б. Индивидуальная профконсультация как межличностное взаимодействие / А. Ю. Винокур, А. Б. Федоришин // Вопросы психологии. — 1985. — № 6. — С. 76–78.
4. Винокур О. Ю. Методика дослідження мотивів професійного самовизначення / О. Ю. Винокур // Психологія. — Вип. 35. — К., 1990. — С. 94–121.

Т. Н. Павлюк

кандидат психологических наук, доцент,
Волынский национальный университет имени Леси Украинки
кафедра общей и социальной психологии

Л. И. Турчина

старший преподаватель,
Волынский институт последипломного педагогического образования

**ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ МОТИВАЦИИ ВЫБОРА ПРОФЕССИИ
СТАРШЕКЛАСНИКАМИ**

Резюме

Статья посвящена изучению гендерной специфики мотивации выбора профессии старшекласниками. Показана важность изучения осознания мотивов профессионального выбора как признака зрелости профессиональных намерений старшекласников.

Ключевые слова: мотивация профессионального выбора, сознательная и неосознанная мотивация, согласованность — конфликтность сознательной и неосознанной мотивации, дифференцированность профессиональных представлений.

T. Pavliuk

Candidate of psychological sciences, docent,
Volyn National University named after Lesya Ukrainka

L. Turchina

Senior Lecturer,
Volyn Institute of Postgraduate Teacher Education

**GENDER PECULIARITIES OF SENIOR SCHOOLCHILDREN
MOTIVATION FOR CHOICE OF PROFESSIONS**

Summary

The article is devoted to the study of gender-specific motivation career choices high school students. The importance of understanding the motives of professional study of choice as a sign of maturity of the senior professional purposes.

Key words: motivation professional choices, conscious and unconscious motivation, consistency — no conflict of conscious and unconscious motivation, differentiation of professional performances.